

Ρόζα Λούξεμπουργκ: ένας κομμουνισμός για τον 21ο αιώνα

Πέρασαν 93 χρόνια από τον Ιανουάριο του 1919, όταν δολοφονήθηκε η Ρόζα Λούξεμπουργκ, ιδρύτρια του Γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος (Ένωση Σπάρτακος), από μια μονάδα των «Φράικορπς», αυτών των αντεπαναστατικών συμμοριών αξιωματικών και στρατιωτικών (μελλοντική δεξαμενή του ναζιστικού κόμματος), που είχαν οδηγηθεί στο Βερολίνο από τον σοσιαλδημοκράτη υπουργό Γκούσταβ Νόσκε για να πνίξουν στο αίμα την εξέγερση των Σπαρτακιστών.

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ ήταν λοιπόν, όπως και ο Εμιλίано Ζαπάτα το ίδιο έτος, μια «ηττημένη της ιστορίας». Αυτό που δεν μπόρεσαν όμως να αφανίσουν οι δήμοί της, και το οποίο μένει ζωντανό σε ό,τι ονόμαζε ο Βάλτερ Μπένγιαμιν «παράδοση των καταπιεσμένων», ήταν το μήνυμά της, το οποίο ήταν συγχρόνως και αδιαχώριστα μαρξιστικό, επαναστατικό και ανθρωπιστικό. Είτε πρόκειται για την κριτική της στον καπιταλισμό ως απάνθρωπο σύστημα, είτε για τον αγώνα της ενάντια στον μιλιταρισμό, την αποικιοκρατία και τον ιμπεριαλισμό, είτε για το όραμά της για μια χειροαφετημένη κοινωνία, την ουτοπία της για έναν κόσμο δίχως εκμετάλλευση, αλλοτρίωση και σύνορα, αυτός ο σοσιαλιστικός ανθρωπισμός διαπερνά σαν κόκκινο νήμα το σύνολο των πολιτικών γραπτών της, αλλά και την αλληλογραφία της, τις συγκινητικές επιστολές της φυλακής, που διαβάστηκαν και ξαναδιαβάστηκαν από διαδοχικές γενεές νέων αγωνιστών και αγωνιστριών του εργατικού κινήματος.

Ποιος είναι ο λόγος που αυτή η φιγούρα εξακολουθεί πάντα να μας αγγίζει; Πώς γίνεται και ογδόντα χρόνια μετά τον θάνατό της είναι τόσο οικεία σε εμάς; Σε τι συνίσταται η *εκπληκτική επικαιρότητα της σκέψης της, και μάλιστα σήμερα, στα τέλη του 20ού αιώνα*; Διακρίνω τουλάχιστον τρεις λόγους που συμβαίνει αυτό.

Καταρχάς, σε μια εποχή καπιταλιστικής οικουμενοποίησης, νεοφιλελεύθε-

* Ο Michael Löwy είναι ομότιμος καθηγητής στην École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) και διευθυντής ερευνών στο Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας (CNRS) της Γαλλίας.

ρης παγκοσμιοποίησης, πλανητικής κυριαρχίας του μεγάλου χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, διεθνοποίησης της οικονομίας στην υπηρεσία του κέρδους, της κερδοσκοπίας και της συσσώρευσης, η αναγκαιότητα μιας διεθνούς απάντησης, μιας διεθνοποίησης της αντίστασης, εν ολίγοις ενός νέου διεθνισμού βρίσκονται όσο ποτέ στην ημερήσια διάταξη. Όμως, λίγες μορφές του εργατικού κινήματος ενσάρκωσαν με τόσο ριζοσπαστικό τρόπο όσο η Ρόζα Λούξεμπουργκ τη διεθνιστική ιδέα, την κατηγορική προσταγή της ενότητας, της συνένωσης, της συνεργασίας και της αδελφосύνης μεταξύ των εκμεταλλευόμενων και των καταπιεζόμενων όλων των χωρών και όλων των ηπείρων. Όπως γνωρίζουμε ήταν, μαζί με τον Καρλ Λίμπκνεχτ, ένα από τα ελάχιστα ηγετικά πρόσωπα του γερμανικού σοσιαλισμού που αντιτάχθηκαν στην Ιερή Συμμαχία και καταψήφισαν τις πολεμικές πιστώσεις το 1914. Οι γερμανικές ιμπεριαλιστικές αρχές – με τη στήριξη της σοσιαλδημοκρατικής δεξιάς – την έκαναν να πληρώσει ακριβώς τη συνεπή διεθνιστική στάση της στον πόλεμο φυλακίζοντάς την κατά το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της σύγκρουσης. Καθώς βρίσκεται αντιμέτωπη με τη δραματική αποτυχία της Δεύτερης Διεθνούς, οραματίζεται τη δημιουργία μιας νέας παγκόσμιας ένωσης των εργαζομένων και μόνον ο θάνατος θα την εμποδίσει να συμμετάσχει, μαζί με τους Ρώσους επαναστάτες, στην ίδρυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς το 1919.

Λίγοι κατανόησαν όσο εκείνη τον θανάσιμο κίνδυνο που αντιπροσωπεύει για τους εργαζομένους ο εθνικισμός, ο σωβινισμός, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο μιλιταρισμός και ο αποικιακός ή αυτοκρατορικός επεκτατισμός. Μπορεί κανείς να ασκήσει κριτική σε αυτήν ή την άλλη πλευρά των σχέσεων της για το εθνικό ζήτημα, αλλά δεν γίνεται να τεθεί υπό αμφισβήτηση η προφητική δύναμη των προειδοποιήσεών της. Χρησιμοποιώ τον όρο «προφήτης» με την αρχική βιβλική του έννοια (που έχει τόσο ωραία ορίσει ο Ντανιέλ Μπενσαίντ στα πρόσφατα γραπτά του): προφήτης δεν είναι αυτός που ισχυρίζεται ότι «προλέγει το μέλλον», αλλά εκείνος που εκφέρει μια *υπό όρους πρόβλεψη, εκείνος που προειδοποιεί τον λαό για τις καταστροφές που θα έρθουν, αν δεν ακολουθήσει άλλο δρόμο.*

Δεύτερον, στο τέλος αυτού του αιώνα – που ήταν όχι μόνον ο αιώνας των «άκρων» (Eric Hobsbawm), αλλά και των πιο ωμών εκδηλώσεων της βαρβαρότητας στην ιστορία της ανθρωπότητας – δεν γίνεται να μη θαυμάσουμε μια επαναστατική σκέψη όπως της Ρόζας Λούξεμπουργκ, που απέρριψε τη βολική και κομπορμιστική ιδεολογία της γραμμικής προόδου, την αισιόδοξη μοιρολατρία και τον παθητικό εξελικτισμό της σοσιαλδημοκρατίας, την επικίνδυνη ψευδαίσθηση – στην οποία αναφέρεται ο Βάλτερ Μπένγιαμιν στις «Θέσεις» του 1940 –, ότι είναι αρκετό να «κολυμπάς με το ρεύμα» και να επαφίεσαι στις «αντικειμενικές συνθήκες». Γράφοντας στην μπροσούρα *Η κρίση της σοσιαλδημοκρατίας* το 1915 (υπογεγραμμένη με το ψευδώνυμο Γιούνιους) το σύνθημα «σοσιαλισμός

ή βαρβαρότητα», η Ρόζα Λούξεμπουργκ ήρθε σε ρήξη με τη θεώρηση (αστικής προέλευσης, η οποία όμως υιοθετήθηκε από τη Δεύτερη Διεθνή) της ιστορίας ως ακατανίκητης και αναπόφευκτης προόδου, «εγγυημένης» από τους «αντικειμενικούς» νόμους της οικονομικής ανάπτυξης ή της κοινωνικής εξέλιξης. Πρόκειται για μια αντίληψη που είχε έξοχα συνοψίσει ο Γκεόργκι Πλεχάνωφ γράφοντας τα εξής: «Η νίκη του προγράμματός μας είναι τόσο αναπόφευκτη όσο και η ανατολή του ηλίου αύριο». Η πολιτική απόληξη αυτής της ιδεολογίας της «προόδου» δεν θα μπορούσε να είναι παρά η παθητικότητα: κανείς δεν θα είχε τη γελοία ιδέα να αγωνιστεί, να διακινδυνεύσει τη ζωή του, να παλέψει για να διασφαλιστεί η πρωινή εμφάνιση του ήλιου...

Ας επανέλθουμε εν συντομία στην πολιτική και «φιλοσοφική» διάσταση του συνθήματος «σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα». Υπονοείται σε ορισμένα κείμενα του Μαρξ ή του Ένγκελς, αλλά η Ρόζα Λούξεμπουργκ του έδωσε αυτήν τη ρητή και κοφτερή διατύπωση. Ενέχει μια αντίληψη για την ιστορία ως ανοιχτή διαδικασία, ως σειρά «διακλαδώσεων», όπου γίνεται καθοριστικός ο «υποκειμενικός παράγοντας» –συνείδηση, οργάνωση, πρωτοβουλία– των καταπιεζόμενων. Ζητούμενο σε αυτή την περίπτωση δεν είναι να περιμένουμε να «ωριμάσει» το φρούτο, σύμφωνα με τους «φυσικούς νόμους» της οικονομίας ή της ιστορίας, αλλά να δράσουμε προτού να είναι πολύ αργά. Καθότι το άλλο σκέλος του δίπολου είναι ένας απεχθής κίνδυνος: η βαρβαρότητα. Με αυτό τον όρο η Ρόζα Λούξεμπουργκ δεν εννοεί μια αδύνατη «παλινδρόμηση» σε ένα φυλετικό, πρωτόγονο ή «άγριο» παρελθόν: πρόκειται, κατ' αυτήν, για μια εξόχως σύγχρονη βαρβαρότητα, με εντυπωσιακό παράδειγμα τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο οποίος ήταν πολύ χειρότερος ως προς τη φονική απανθρωπιά του από τις πολεμικές πρακτικές των «βάρβαρων» κατακτητών στη δύση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ποτέ στο παρελθόν τόσο μοντέρνες τεχνολογίες –τανκς, αέρια, στρατιωτική αεροπορία– δεν είχαν τεθεί στην υπηρεσία μιας ιμπεριαλιστικής πολιτικής σφαγών και επάθεσης σε τόσο αχανή κλίμακα.

Από τη σκοπιά της ιστορίας του 20ού αιώνα, το σύνθημα της Ρόζας Λούξεμπουργκ αποδείχθηκε επίσης προφητικό: η ήττα του σοσιαλισμού στη Γερμανία άνοιξε τον δρόμο στη νίκη του χιτλερικού φασισμού και κατ' επέκταση στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, και στις πιο τερατώδεις μορφές σύγχρονης βαρβαρότητας που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα, με σύμβολο και σύνοψη το όνομα «Άουσβιτς».

Διόλου τυχαία, η έκφραση «σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα» χρησίμευσε ως λάβαρο και σύμβολο αναγνώρισης για μια από τις πιο δημιουργικές ομάδες της μαρξιστικής αριστεράς στη μεταπολεμική Γαλλία: εκείνη που λειτουργούσε γύρω από την ομώνυμη επιθεώρηση στην οποία δέσποζαν τις δεκαετίες του '50 και του '60 ο Κορνήλιος Καστοριάδης και ο Κλωντ Λεφόρ.

Η επιλογή και η προειδοποίηση που δηλώνει το σύνθημα της Ρόζας Λούξεμπουργκ εξακολουθεί να βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη της εποχής μας. Η μακρά περίοδος υποχώρησης των επαναστατικών δυνάμεων –απ’ την οποία έχουμε αρχίσει σταδιακά να βγαίνουμε– συνοδεύτηκε από τον πολλαπλασιασμό των πολέμων και των σφαγών «εθνοκάθαρσης», από τα Βαλκάνια ως την Αφρική, από την άνοδο των ρατσισμών, των σωβινισμών, των ιντεγκρισμών κάθε είδους, ακόμη και στην καρδιά της «πολιτισμένης» Ευρώπης.

Εμφανίζεται όμως και ένας νέος κίνδυνος τον οποίο δεν είχε προβλέψει η Ρόζα Λούξεμπουργκ. Ο Ε. Μαντέλ είχε επισημάνει στα τελευταία γραπτά του ότι η επιλογή του 21ου αιώνα για την ανθρωπότητα δεν είναι πλέον, όπως το 1915, «σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα» αλλά «σοσιαλισμός ή θάνατος». Αναφερόταν έτσι στον κίνδυνο οικολογικής καταστροφής λόγω της παγκόσμιας καπιταλιστικής επέκτασης, που διέπεται από μια καταστροφική λογική για το περιβάλλον. Αν ο σοσιαλισμός δεν καταφέρει να σταματήσει αυτή την ιλιγγιώδη πορεία προς την άβυσσο (με πιο ορατές ενδείξεις την άνοδο της θερμοκρασίας του πλανήτη και την καταστροφή της ζώνης του όζοντος), θα απειληθεί η ίδια η επιβίωση του ανθρωπίνου είδους.

Τρίτον, μπροστά στην ιστορική αποτυχία των κυρίαρχων ρευμάτων του εργατικού κινήματος, δηλαδή αφενός την όχι και τόσο ένδοξη κατάρρευση του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού» (κληρονόμου του σταλινισμού από τη δεκαετία του ’60) και αφετέρου την παθητική υποταγή (ή μήπως πρόκειται για ενεργή προσχώρηση;) της σοσιαλδημοκρατίας στους (νεοφιλελεύθερους) κανόνες του παγκόσμιου καπιταλιστικού παιχνιδιού, η εναλλακτική προοπτική που εξέφραζε η Ρόζα Λούξεμπουργκ, δηλαδή ένας σοσιαλισμός αυθεντικά επαναστατικός και συγχρόνως ριζικά δημοκρατικός, εμφανίζεται γόνιμη όσο ποτέ.

Ως αγωνίστρια του εργατικού κινήματος της τσαρικής Αυτοκρατορίας –είχε ιδρύσει το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα της Πολωνίας και της Λιθουανίας, που προσχώρησε στο Σοσιαλδημοκρατικό Εργατικό Κόμμα Ρωσίας– είχε ασκήσει κριτική στις τάσεις –κατ’ αυτήν υπερβολικά αυταρχικές και συγκεντρωτικές– των θέσεων που υπερασπίστηκε ο Λένιν πριν από το 1905. Η κριτική της συνέπιπτε εν προκειμένω με την κριτική που είχε ασκήσει ο νεαρός Τρότσκι στο *Τα πολιτικά μας καθήκοντα* (1904).

Την ίδια στιγμή, ως καθοδηγήτρια της αριστερής πτέρυγας της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, αντιμαχόταν την τάση της συνδικαλιστικής και πολιτικής γραφειοκρατίας, ή των κοινοβουλευτικών εκπροσώπων, να μονοπωλήσουν τις πολιτικές αποφάσεις. Η ρωσική γενική απεργία του 1905 ήταν στα μάτια της ένα παράδειγμα που έπρεπε να ακολουθηθεί και στη Γερμανία: εμπιστευόταν περισσότερο τις εργατικές βάσεις παρά τις σοφές αποφάσεις των καθοδηγητικών οργάνων του γερμανικού εργατικού κινήματος.

Μαθαίνοντας, στη φυλακή, τα συμβάντα του Οκτώβρη του 1917, θα δηλώσει αμέσως την αλληλεγγύη της στους Ρώσους επαναστάτες. Σε μια προσούρα για τη Ρωσική Επανάσταση, η οποία γράφτηκε το 1918 στη φυλακή, και η οποία θα δημοσιευτεί μόνο μετά τον θάνατό της (το 1921), αναφέρεται με ενθουσιασμό σε αυτήν τη μεγάλη ιστορική πράξη χειραφέτησης, και απευθύνει θερμό χαιρετισμό στους επαναστάτες ηγέτες του Οκτώβρη:

«Όλη η τόλμη, η ενεργητικότητα, η επαναστατική οξύνοια, η λογική που μπορεί να επιδείξει ένα επαναστατικό κόμμα σε μια ιστορική στιγμή ήταν έργο του Λένιν, του Τρότσκι και των συντρόφων τους. Όλη η επαναστατική τιμή και αποφασιστικότητα που έλειψαν από τη δυτική σοσιαλδημοκρατία εμφανίστηκαν στους μπολσεβίκους. Η εξέγερση του Οκτώβρη δεν θα έχει μόνο χρησιμεύσει για να διασώσει πραγματικά τη ρωσική επανάσταση, αλλά και την τιμή του διεθνούς σοσιαλισμού».

Η αλληλεγγύη δεν την εμποδίζει να ασκήσει κριτική σε ό,τι θεωρεί εσφαλμένο ή επικίνδυνο σε αυτή την πολιτική. Αν ορισμένες από τις κριτικές της –για την εθνική αυτοδιάθεση ή τη διανομή της γης– είναι πράγματι συζητήσιμες και λίγο ρεαλιστικές, άλλες, που σχετίζονται με το ζήτημα της **δημοκρατίας**, είναι απολύτως γόνιμες και αξιοσημείωτα επίκαιρες. Επισημαίνοντας ότι είναι αδύνατο, για τους μπολσεβίκους, στις δραματικές συνθήκες του εμφύλιου πολέμου και της εξωτερικής επέμβασης, να δημιουργήσουν «ως διά μαγείας, την καλύτερη δημοκρατία», η Ρόζα Λούξεμπουργκ δεν εφιστά λιγότερο την προσοχή στον κίνδυνο μιας ορισμένης αυταρχικής ολίσθησης, και επανεπιβεβαιώνει ορισμένες θεμελιώδεις αρχές της επαναστατικής δημοκρατίας:

«Η ελευθερία για τους υποστηρικτές μόνο της κυβέρνησης, για τα μέλη μόνο του κόμματος, όσο πολυάριθμα κι αν είναι, δεν είναι ελευθερία. Η ελευθερία είναι πάντοτε, τουλάχιστον, ελευθερία εκείνου που σκέφτεται διαφορετικά. [...] Χωρίς γενικές εκλογές, χωρίς ελευθερία του Τύπου και μη περιορισμό συγκεντρώσεων, χωρίς ελεύθερη αντιπαράθεση απόψεων, η ζωή μαραινείται σε όλους τους δημόσιους θεσμούς, και η γραφειοκρατία παραμένει το μόνο ενεργητικό στοιχείο».

Είναι δύσκολο να μην αναγνωρίσουμε την προφητική εμβέλεια αυτής της προειδοποίησης. Λίγα χρόνια αργότερα η γραφειοκρατία σφετερίστηκε την ολότητα της εξουσίας, εξαλείφοντας σταδιακά τους επαναστάτες του Οκτώβρη του 1917, μέχρι να τους εξολοθρεύσει ανηλεώς τη δεκαετία του '30.

Μια πραγματική επαναθεμελίωση του κομμουνισμού τον 21ο αιώνα δεν μπορεί να παρακάμψει το επαναστατικό, μαρξιστικό, δημοκρατικό, σοσιαλιστικό και ελευθεριακό μήνυμα της Ρόζας Λούξεμπουργκ.

Μετάφραση: Τάσος Μπέτζελος



Μαλέβιτς, Το μάζεμα της σίκαλης, 1912